

Bezoekadres
Herengracht 482
1017 CB Amsterdam

Gemeente Amsterdam
Bureau Monumenten & Archeologie

Postbus 10718
1001 ES Amsterdam
Telefoon 020 2514 900
Fax 020 2514 999
www.bma.amsterdam.nl

Stadsdeel West
T.a.v. dhr. B. Kapteijn
Postbus 57239
1040 BC Amsterdam

Datum	9 november 2011
Ons kenmerk	
Behandeld door	Dhr. J. van den Dijssel (11-175)
Doorkiesnummer	020-2514991
E-mail	j.vandendijssel@bma.amsterdam.nl
Bijlage	
Onderwerp	Archeologisch Bureauonderzoek De Hallen - Tramremise

Geachte heer Kapteijn,

Naar aanleiding van uw verzoek voor een archeologische waardestelling ten behoeve van bestemmingsplan De Hallen – Tramremise, kan ik u het volgende meedelen.

Vanwege een lage archeologische verwachting en hoge mate van verstoring door huidige bebouwing, geldt voor het hele plangebied bij eventuele bouwplanontwikkeling een vrijstelling van archeologisch vervolgonderzoek, ongeacht de omvang en diepte van de bodemingreep.

Wel geldt conform de Monumentenwet een meldingsplicht. Indien tijdens de uitvoering van bouwwerkzaamheden sporen en/of vondsten ouder dan vijftig jaar worden aangetroffen, wordt dit aan Bureau Monumenten & Archeologie gemeld zodat in overleg met de opdrachtgever maatregelen getroffen worden tot documentatie en berging van de vondsten.

Met vriendelijke groet,

dr. J. Gawronski
Hoofd afdeling Archeologie

Archeologisch bureauonderzoek

**Plangebied De Hallen - Tramremise
Stadsdeel West**

BO 11-100 Amsterdam 2011

Inhoud

Samenvatting	4
Inleiding	5
1 Administratieve gegevens plangebied	6
1.1 Administratieve gegevens	6
2 Wet- en regelgeving	7
2.1 Algemeen	7
2.2 Rijk	7
2.3 Provincie Noord-Holland	7
2.4 Gemeente Amsterdam	8
2.5 Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie	8
3 Historisch-topografische en archeologische inventarisatie	9
3.1 Geomorfologie en bodem	9
3.2 Historie algemeen	9
3.3 Historisch-topografische inventarisatie van het plangebied	10
3.3.1 Ontginningen en de Godshuispolder	10
3.3.2 Warmoezerijen en nijverheid	11
3.3.3 Verstedelijking	12
3.4 Archeologische inventarisatie van het plangebied	12
3.4.1 Archeologische Monumenten Kaart (AMK) en Cultuurhistorische Waardenkaart (CHW)	12
3.4.2 Vindplaatsen in de omgeving van het plangebied	13
3.4.3 Bodemopbouw	15
3.5 Conclusie: verwachtingsmodel	15
4 Archeologische verwachtingskaart	16
5 Archeologische beleidskaart	18
Conclusie	20
Bronnen	21
Appendix I: Beleidsvarianten, stroomschema	22

Samenvatting

Bureau Monumenten & Archeologie (BMA) heeft in opdracht van stadsdeel West een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd ten behoeve van bestemmingsplan De Hallen - Tramremise. Het onderzoek is bedoeld om het cultuurhistorische verleden van het plangebied in kaart te brengen en daarmee een beeld te krijgen van de archeologische sporen die in de bodem aanwezig kunnen zijn. Een dergelijk bureauonderzoek past binnen de verplichting van gemeenten om conform de Monumentenwet beleid te ontwikkelen ten aanzien van het behoud cq documentatie van die overblijfselen bij bouwontwikkeling.

Het bureauonderzoek gaat uit van een beknopt overzicht van de historisch-topografische ontwikkeling van het gebied waarin het plangebied ligt. Het historisch overzicht wordt aangevuld met archeologische informatie afkomstig van vindplaatsen in de omgeving van het plangebied. De historische en archeologische informatie over de ruimtelijke topografische ontwikkelingen is omgezet naar een beeld van archeologische verwachtingen.

Op de archeologische verwachtingskaart (p. 16-17) staat één zone aangegeven, met een lage verwachting. Aan de hand hiervan is een archeologische beleidskaart opgesteld, waarin de beleidsregels en maatregelen voor de vereiste archeologische monumentenzorg zijn vastgelegd.

De beleidskaart (p. 18-19) telt ook één zone. Hiervoor is gespecificeerd of en in welke mate eventueel archeologisch veldonderzoek nodig is in de bouwplanontwikkeling.

Voor het gehele plangebied geldt de wettelijke meldingsplicht. Dit houdt in dat ook in geval geen archeologisch vervolgonderzoek is vereist en bij toekomstige werkzaamheden toch bodemvondsten ouder dan vijftig jaar worden aangetroffen dit aan Bureau Monumenten en Archeologie gemeld wordt zodat in overleg met de uitvoerder en/of opdrachtgever maatregelen getroffen kunnen worden tot documentatie en berging van de vondsten.

Inleiding

In opdracht van stadsdeel West heeft BMA een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd naar bestemmingsplangebied De Hallen - Tramremise.

Het bureauonderzoek geeft een overzicht van bekende of verwachte archeologische waarden binnen het plangebied. Hierbij is gebruik gemaakt van historisch kaartmateriaal, relevante publicaties en archiefbronnen in samenhang met archeologische informatie over al bekende vindplaatsen in de omgeving van het plangebied. Deze informatie is samengevat in een archeologisch verwachtingsmodel op basis waarvan de beleidsregels voor erfgoedzorg worden vastgelegd ten behoeve van het bestemmingsplan.

In het bureauonderzoek komen het nationale, provinciale en gemeentelijke archeologiebeleid (hoofdstuk 2), de historische en archeologische achtergronden (hoofdstuk 3) en de archeologische verwachting van het plangebied (hoofdstuk 4) aan de orde, gekoppeld aan een beleidskaart (hoofdstuk 5) die inzichtelijk maakt of en in welke mate archeologische maatregelen binnen (toekomstige) planontwikkeling vereist zijn.

1 Administratieve gegevens plangebied

Het plangebied De Hallen - Tramremise wordt begrensd door de Bellamystraat in het noorden, bebouwing aan de Kinkerstraat in het zuiden en de Ten Katestraat in het westen.

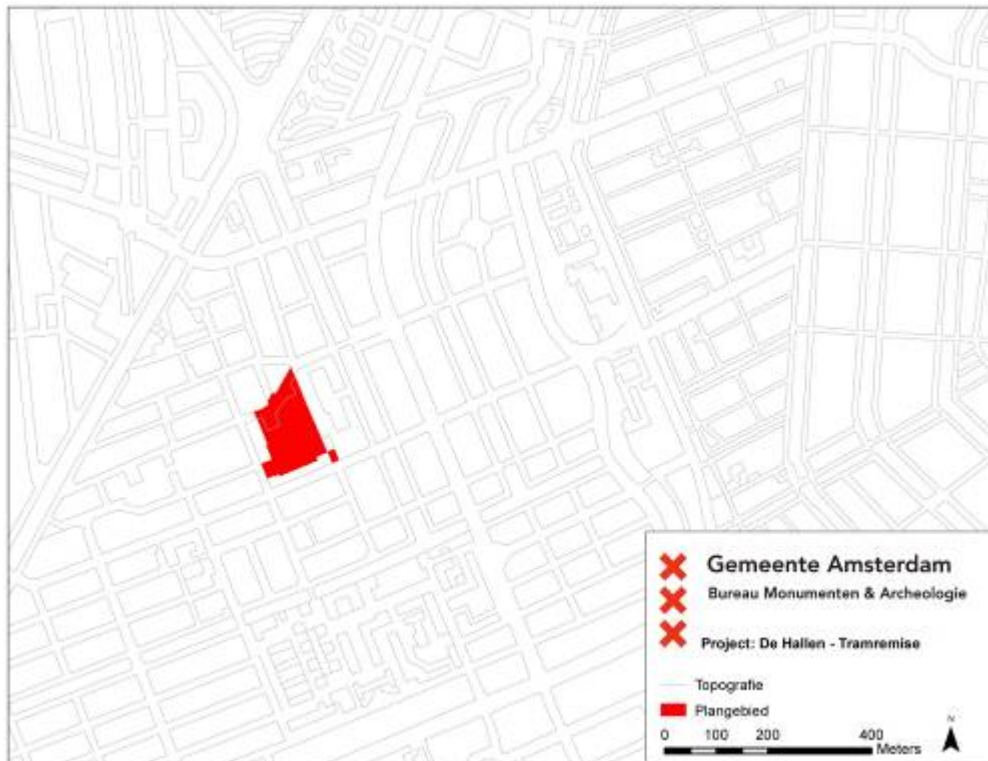
1.1 Administratieve gegevens

Opdrachtgever Stadsdeel West
Contactpersoon Anna Bos
Adres Postbus 57239
Postcode / plaats 1040 BC Amsterdam

Plangebied

Provincie	Noord-Holland	Gemeente	Amsterdam
Plaats	Amsterdam	Kaartblad	25E
ARCHIS meldingsnr.	49571	ARCHIS afmeldingsnr.	38887
X-coördinaat N	119.652	Y-coördinaat N	486.831
X-coördinaat ZO	119.740	Y-coördinaat ZO	486.648
X-coördinaat ZW	119.624	Y-coördinaat ZW	486.617

Locatie

1 Ligging van het plangebied De Hallen - Tramremise

2 Wet- en regelgeving

2.1 Algemeen

Het archeologische erfgoed bestaat uit voorwerpen en structuren die in de bodem bewaard zijn. Deze materiële overblijfselen vormen een onderdeel van onze leefomgeving. Het beleid voor het archeologisch erfgoed heeft dan ook veel raakvlak met dat van de ruimtelijke ordening. Voor optimale integratie van de archeologie in de ruimtelijke ordening heeft het rijk o.a. de Monumentenwet 1988 en de Wet ruimtelijke ordening aangepast.

2.2 Rijk

Om het bewustzijn van het Europese erfgoed te vergroten hebben de Europese ministers van Cultuur in 1992 het Verdrag van Valletta opgesteld (ook bekend als het Verdrag van Malta). Een van de voorwaarden om dit te bereiken is dat het Europese archeologische erfgoed voor toekomstige generaties beschikbaar blijft.

In Nederland wordt aan dit uitgangspunt invulling gegeven door behoud van archeologisch erfgoed in de bodem (*in situ*) tijdens de planontwikkeling mee te wegen. Als behoud in de bodem (bijvoorbeeld door middel van technische maatregelen of planaanpassing) geen optie is, dan worden archeologische resten opgegraven (behoud *ex situ*). De initiatiefnemer van een ruimtelijk plan, dat bodemverstoring tot gevolg heeft, is verantwoordelijk voor de planologische en de financiële inpassing van het archeologisch onderzoek.

In de Monumentenwet is een bepaling opgenomen dat in elk bestemmingsplan rekening moet worden gehouden met de in de grond aanwezige, dan wel te verwachten archeologische waarden.¹ Ook bevat de Monumentenwet een verplichting om toevalsvondsten te melden (de zgn. meldingsplicht).²

2.3 Provincie Noord-Holland

Als toetsingskader voor bestemmingsplannen en omgevingsvergunningen gebruikt de provincie Noord-Holland de structuurvisie, de leidraad Landschap en Cultuurhistorie en de Cultuurhistorische Waardenkaart (CHW).³ Op grond van de Wro dienen gemeenten bij de vaststelling van bestemmingsplannen, projectbesluiten en beheersverordeningen de Provinciale Ruimtelijke Verordening Structuurvisie in acht te nemen. Op de CHW zijn o.a. archeologisch verwachtingsvolle gebieden opgenomen. De waardestellingen van de CHW zijn bedoeld als algemene indicaties die per specifiek plangebied nadere invulling en precisering nodig hebben. Naast de CHW beheert de provincie de Archeologische Monumentenkaart (AMK) van het rijk. Op de AMK staan de beschermde archeologische monumenten, de terreinen van zeer hoge en hoge archeologische waarde en de gebieden met een archeologische betekenis.

---

¹ Artikel 38a lid 1 van de gewijzigde Monumentenwet schrijft hierover dat *De gemeenteraad bij vaststelling van een bestemmingsplan als bedoeld in artikel 3.1 van de nieuwe Wet ruimtelijke ordening en bij de bestemming van de in het plan begrepen grond, rekening houdt met de in de grond aanwezige dan wel te verwachten monumenten.* Met 'monument' wordt hier een (onbeschermde) archeologisch monument bedoeld, ofwel *alle terreinen welke van algemeen belang zijn wegens hun schoonheid, hun betekenis voor de wetenschap of hun cultuurhistorische waarde* (art. 1 Monumentenwet)

² Artikel 53 van de gewijzigde monumentenwet 1988

³ Provincie Noord-Holland, 2010

2.4 Gemeente Amsterdam

De gemeente Amsterdam vindt het belangrijk dat archeologie vroegtijdig in ruimtelijke ordeningsprocessen wordt geïntegreerd.⁴ Hiermee worden twee doelen gediend. Ten eerste een efficiënte voortgang en kostenbeheersing van bouwprocessen. En ten tweede een kwalitatief goed en stadsbreed uniform beheer van het archeologische erfgoed.

Op basis van de resultaten uit het archeologisch bureauonderzoek wordt bepaald of in het bestemmingsplan regels met betrekking tot archeologie moeten worden opgenomen. De Monumentenwet biedt een tweetal mogelijkheden (artikelen 39-40) die BMA heeft uitgewerkt in de modelregels archeologie.

De bescherming van (verwachte) archeologische waarden in een bestemmingsplan wordt geregeld met een omgevingsgunning als bedoeld in artikel 2.1 lid 1 van de Wet algemene bepalingen omgevingsrecht. Aan een omgevingsvergunning zijn bouwregels verbonden: die bepalen dat in het belang van de archeologische monumentenzorg de aanvrager van een omgevingsvergunning een archeologisch rapport met selectiebesluit dient te overleggen. Daarnaast kan in het bestemmingsplan worden opgenomen dat een omgevingsvergunning moet worden aangevraagd voor het uitvoeren van aanlegwerkzaamheden.

Aan een omgevingsvergunning kunnen voorschriften worden verbonden. Dit houdt in dat aan de vergunning de verplichting wordt gekoppeld om technische maatregelen tot behoud te treffen, om de archeologische resten op te graven of om de werkzaamheden te laten begeleiden door een archeoloog.

De bouwregels en de omgevingsvergunning voor aanlegwerkzaamheden bevatten daarnaast uitzonderingen die duidelijk maken in welke gevallen archeologisch onderzoek niet nodig is. In Amsterdam gelden elf beleidsvarianten, zoals de uitzondering van archeologisch onderzoek bij bodemingrepen kleiner dan 10.000 m² of ondieper dan de 19de of 20ste eeuwse ophogingen (Appendix: beleidsvarianten). In de praktijk komen per plangebied meestal twee tot zes varianten voor.

2.5 Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie

Voor de uitvoering van archeologisch onderzoek is door het ministerie van OCW de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA) opgesteld. De KNA gaat uit van een gefaseerde aanpak. Er wordt een onderscheid gemaakt tussen een Bureauonderzoek, een Inventariserend Veldonderzoek, een Archeologische Opgraving (AO) en een Archeologische Begeleiding (Appendix: stroomschema).

Het inventariserend veldonderzoek is bedoeld om de resultaten van het bureauonderzoek te toetsen. Het geeft inzicht in de aanwezigheid en toestand van de archeologische overblijfselen in de bodem. Een opgraving wordt uitgevoerd wanneer er sprake is van een vindplaats met waardevolle archeologische resten. Een archeologische begeleiding houdt in dat de bouwingreep onder begeleiding van een archeoloog wordt uitgevoerd. Elke onderzoeksfase wordt afgesloten met een selectiebesluit. Hierin wordt vastgesteld welke delen van een plangebied in aanmerking komen voor verder archeologisch onderzoek of voor bescherming en welke delen van het plangebied worden vrijgegeven.

Voor archeologisch veldonderzoek is een Programma van Eisen (PvE) vereist. Hierin zijn de kwalitatieve randvoorwaarden en onderzoeksvragen voor het werk vastgelegd. Het vormt de basis voor verdere planning en kostenraming. Het laten opstellen ervan behoort tot de verantwoordelijkheid van de initiatiefnemer van het bouwplan.

---

⁴ BMA, 2005

3 Historisch-topografische en archeologische inventarisatie

3.1 Geomorfologie en bodem

Het huidige natuurlijke landschap in en om Amsterdam is in grote mate bepaald door de landschapsvorming in het Holoceen. Dat is de geologische periode na de laatste IJstijd (vanaf ca. 10.000 v. Chr.). Er heerste toen een gematigd klimaat waarin in enkele duizenden jaren grote pakketten veen groeiden in de kuststreek. Dit Hollandveen bevindt zich in de huidige ondergrond tussen gemiddeld 5 m en 2 m ÷ NAP en loopt plaatselijk door tot 0 m NAP.

Het natuurlijke landschap werd vanwege grootschalige veenontginningen vanaf de 11de eeuw omgevormd tot een veenweidegebied. Aangezien de waterhuishouding een cruciale rol speelde bij de veenontginningen, begon tegelijkertijd de aanleg van het stelsel van (zee)dijken ter bescherming van het nieuwe bouw- en akkerland. Later, in de 17de en 18de eeuw, volgden de droogmakerijen waarbij grote watergebieden in Noord-Holland werden ingepolderd.

3.2 Historie algemeen

De vroegste bewoning van Amsterdam dateert, voor zover nu archeologisch bekend, uit de 12de eeuw. Rond de stad, op vooral de hoger gelegen strandwallen, zijn oudere vindplaatsen aanwezig met bewoningssporen die teruggaan tot in de Bronstijd (ca. 2.000 - 800 v. Chr.).

De oudste bouwsporen, uit de 12de en 13de eeuw, zijn teruggevonden aan de Nieuwendijk / Kalverstraat en de Warmoesstraat/Nes. Met de aanleg van de (Nieuwezijds en Oudezijds) burgwallen in de 14de eeuw startte het proces van stadsvorming. De stad had eerst een aarden omwalling als verdedigingswerk die in het laatste kwart van de 15de eeuw werd vervangen door een stenen stadsmuur. De laatmiddeleeuwse stad was omsloten door de huidige Singel aan de westkant en de Geldersekaai en Kloveniersburgwal aan de oostkant. In de periode 1585-1663 groeide de stad explosief door vier stadsuitbreidingen. Ten tijde van de Eerste Uitleg (1585-1586) verplaatste de stadsrand zich naar de huidige Herengracht en de Oudeschans. Bij de Tweede Uitleg (1592-1596) kwamen er vier nieuwe woon- en werkeilanden (Marken, Uilenburg, Rapenburg en Vlooienburg) aan de oostkant van de stad. In 1613 ontstond met de Derde Uitleg aan de westzijde van de stad de woon- en werkbuurten de Jordaan en het eerste deel van de grachtengordel tot aan de Leidsegracht. De vroeg 17de-eeuwse stad werd beschermd door een gebastioneerde aarden wal ontworpen naar de nieuwste fortificatieplannen uit Italië, voorzien van elf bolwerken. Met de Vierde Uitleg van 1663 werd in de Gouden Eeuw het halfcirkelvormige stadsplan van Amsterdam voltooid. Het oostelijk deel van de grachtengordel werd aangelegd over de Amstel en aan het IJ werden de drie oostelijke haveneilanden Kattenburg, Wittenburg, Oostenburg gerealiseerd. De nieuwe bakstenen stadswal (met in totaal 26 bolwerken) volgde met zijn gracht het tracé van de huidige Singelgracht.

De eerste woonwijken buiten de Singelgracht ontstonden naar aanleiding van het uitbreidingsplan Kalff in 1877, gevolgd door een tweede ring na annexatie van grote delen van de gemeenten Nieuwer-Amstel en Sloten in 1896. De 20ste-eeuwse groei van de stad valt uiteen in vier fasen; bebouwing van de Baarsjes, Zuid en Oost in de jaren twintig en dertig, het door nieuwbouw aaneengroeien van voormalige dijkdorpen in Amsterdam Noord, de wederopbouwijken aan de westzijde van de stad (de Westelijke Tuinsteden) en de bebouwing van de voormalige Bijlmermeer in de jaren zestig en zeventig. Met IJburg borduurt de stad begin 21ste eeuw weer voort op het concept van vier eeuwen tevoren, het creëren van stedelijk areaal in en aan het IJ.

3.3 Historisch-topografische inventarisatie van het plangebied

Voor de historisch-topografische analyse zijn verschillende cartografische bronnen gebruikt, waaronder de kaart van Nicolaes Visscher (ca. 1700), de Topografisch Militaire Kaart uit 1854, de kaart van Scheltema (1900) en de kaarten van Publieke Werken uit 1881 en 1929.

3.3.1 Ontginningen en de Godshuispolder

Het veengebied aan weerszijden van de Amstel vormde tot de 13de eeuw een bestuurlijke eenheid: het Amstelland. Daarna volgde opsplitsing in de ambachtsheerlijkheden Ouder-Amstel en Nieuwer-Amstel. Het plangebied bevindt zich in de voormalige Stads- of Godshuispolder, die tot het rechtsgebied Nieuwer-Amstel behoorde. Amsterdam maakte hier oorspronkelijk ook deel van uit, maar werd snel juridisch zelfstandig.

De ontginning van het Amstelland begon in de 11de of 12de eeuw. Om het veen te ontwateren werden haaks op bestaande waterlopen reeksen van evenwijdige sloten gegraven. Aan de kopse kant verrezen boerderijen op huisterpen en ontstond de voor het veenlandschap typerende lintbebouwing. Als gevolg van de ontwatering van het veen daalde het maaiveld en werd de grond natter. Omdat daarmee ook de kans op overstromingen toenam, werden ter bescherming achter- en zijkadens aangelegd. Ondanks deze maatregelen zette de vernatting van de percelen door.⁵ Daarom werden nieuwe stroken veen in cultuur gebracht, waarbij vaak ook de bewoning opschoof. De achterkade werd dan als secundaire ontginningsas in gebruik genomen.⁶ Het landschap dat hiermee ontstond is goed te zien op historische kaarten (afb. 2).

2 Het plangebied (rood omlijnd) op de Topografisch Militaire Kaart uit 1854

⁵ Borger 1987, 16-17

⁶ Stol 1993, 29

Voor de Godshuispolder werden de kavels vanuit de Amstel tot de Kostverlorenvaart gegraven. Deze verkaveling stond haaks ten opzichte van de weren aan de westzijde van de Kostverlorenvaart, waar de Slotense oriëntatie werd gevolgd. Het patroon is nog steeds terug te zien in de plattegrond van de Bellamybuurt. Daar volgen de parallelle, oost-west georiënteerde Wenslauer-, Bellamy-, en Jan Hanzenstraat het patroon van de middeleeuwse verkaveling.

3.3.2 Warmoezerijen en nijverheid

In de 17de eeuw behoorde de Godshuispolder nog tot het buitengebied van Amsterdam. Met de sterke groei van welvaart die eeuw steeg in de stad de vraag naar groente, met als gevolg dat de directe omgeving van Amsterdam van groot belang werd voor de groentevoorziening.⁷ In de omgeving van het plangebied concentreerde de teelt zich in warmoezerijen aan weerszijden van het Nieuwe Tuinpad of Warmoezenierspad (sinds de stadsuitbreiding eind 19de eeuw Bellamystraat).

Naast groenteteelt kwam in dit gebied vanaf de 17de eeuw ook nijverheid op. Langs de Kostverlorenvaart ontstonden kleine scheepswerven voor de reparatie van schuiten. Vanwege de aanvoer van water en de mogelijkheid om afval te lozen was een locatie aan de vaart ook gunstig voor vervuilende industrie. Er werden looierijen, lijmerijen en sterkwaterstokerijen gevestigd.⁸

Een andere kenmerkende nijverheid in de buitengebieden van Amsterdam was de houtzagerij. Aanvankelijk gebeurde dit met de hand, maar vanaf het begin van de 17de eeuw werden hiervoor steeds meer molens ingezet. In 1630 werd de houtzagercompagnie opgericht om de stad te voorzien van de benodigde, grote hoeveelheden hout. De compagnie kreeg gunstig gelegen terreinen toegewezen, vooral in het westelijke buitengebied vanwege de westenwind en waterwegen die geschikt waren voor houttransport. Tegen het plangebied aan lag het zogenaamde Kwakerseiland, waar in 1661 twaalf erven werden uitgegeven voor de bouw van zaagmolens (afb. 3).

3 Het plangebied (rood omlijnd) op de kaart van Visscher uit ca. 1700. Direct ten westen van het plangebied de Kwakerspoel met de zaagmolens en aan de noordoostzijde enkele warmoezerijen

⁷ Schmall 1987, 41

⁸ Nierop 1931, 103. Sterkwaterstokerijen behoren tot de vroegste chemische industrie. Het geproduceerde sterkwater (salpeterzuur) werd gebruikt door onder meer hoedenmakers, goudsmeden en boekbinders

3.3.3 Verstedelijking

De goedkeuring van het stedelijke ontwikkelingsplan van ingenieur Kalff in 1877 vormde het startschot voor een omvangrijke uitbreiding van Amsterdam, waarbij het polderlandschap met bedrijven in de directe omgeving van de stad ingrijpend veranderde. Zo ook in het plangebied.

Na demping van de sloten, werden terreinen door ophoging bouwrijp gemaakt en werden er hoge woonblokken gebouwd, doorsneden door nieuwe wegen. Om de bouw snel uit te kunnen voeren werd in het ontwerp voor een groot deel het oude verkavelingspatroon gevolgd. In 1882 werd begonnen met de aanleg van de Kinkerstraat en werd de oostzijde van de Ten Katestraat bebouwd.

Nadat in de jaren 1890 de Kwakerspoel was gedempt en de resterende molens waren afgebroken, is in 1901-1903 het eerste deel van de Tramremise Tollensstraat gebouwd, waarschijnlijk naar ontwerp van A.L. van Gendt. Aanvankelijk was dit een remise voor elektrische trams met onderhoudswerkplaats, vanaf 1932 werd het slechts als werkplaats gebruikt. Het gebouw is verschillende malen uitgebreid en bleef in bedrijf tot het GVB in 1996 verhuisde naar de nieuwe werkplaats in Diemen.

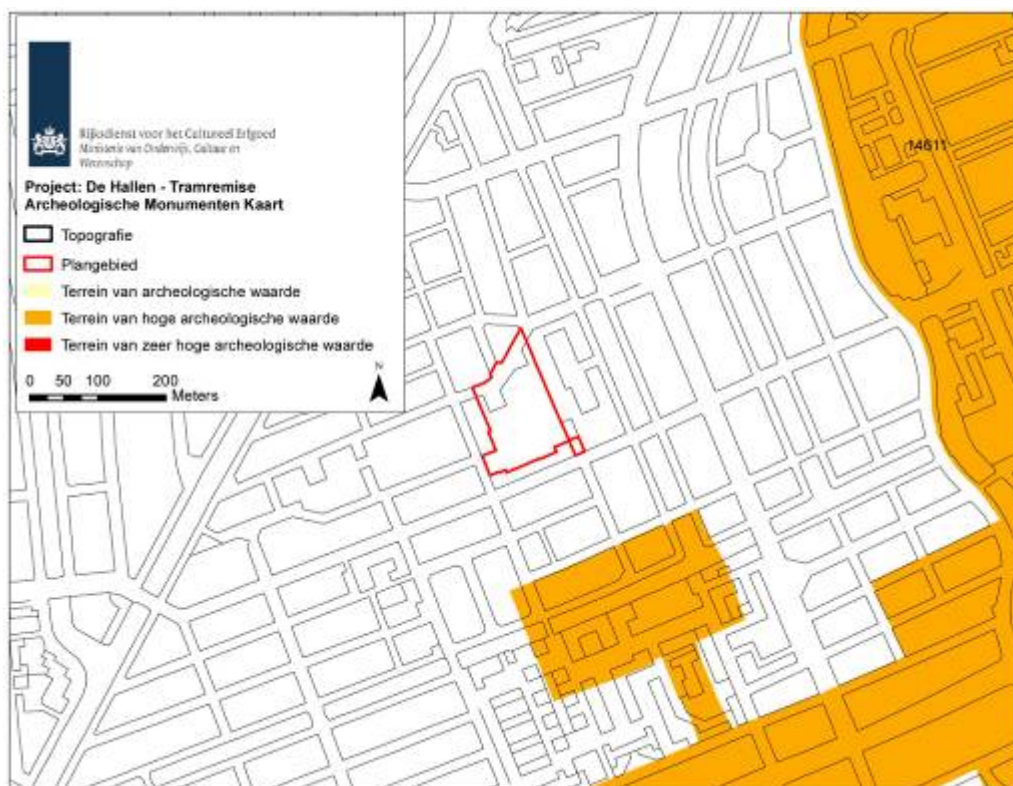

4 Het plangebied (rood omlijnd) op de kaarten van Publieke Werken uit 1881 (links) en van Scheltema 1900 (rechts). De jongste kaart dateert van vlak voor de bouw van de tramremise

3.4 Archeologische inventarisatie van het plangebied

3.4.1 Archeologische Monumenten Kaart (AMK) en Cultuur Historische Waardenkaart (CHW)

Binnen het plangebied is volgens de Archeologische Monumentenkaart (AMK) van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed geen wettelijk beschermd archeologische monument aangewezen en het gebied ligt niet in een terrein van archeologische waarde (afb. 5). Het verwachtingsbeeld van de AMK is echter algemeen van aard en dient in het kader van de planvorming nader te worden uitgewerkt. Een inhoudelijke en ruimtelijke specificatie van de archeologische verwachtingen volgt uit de historisch-topografische analyse hierboven.

5 Het plangebied De Hallen - Tramremise en omgeving op de AMK (Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, juli 2010). De Cultuurhistorische Waardenkaart van de Provincie Noord-Holland komt overeen met het AMK-kaartbeeld

3.4.2 Vindplaatsen in de omgeving van het plangebied

In het plangebied is tot op heden geen archeologisch veldonderzoek uitgevoerd. In de omgeving zijn wel archeologische vindplaatsen bekend, onder meer direct naast het gebied (afb. 6). De vondsten en structuren die op deze vindplaatsen werden gedocumenteerd zijn een graadmeter voor het archeologisch potentieel van het plangebied. Hieronder worden ze kort besproken.

Baarsjesweg (BAW)

Op het Opel RIVA-terrein (Baarsjesweg 199) is in 2005 door BMA een Inventariserend Veldonderzoek (IVO) uitgevoerd. Vanwege de hoge grondwaterstand van 0,5 m ÷ NAP bleef het onderzoek beperkt tot drie afzonderlijke putten. Uit de proefsleuven bleek dat het oude loopoppervlak op 1,6 tot 1,8 m ÷ NAP lag. Daarop lag een ophogingspakket van ongeveer 2 m zand en puin. Op het loopoppervlak zijn fragmenten aardewerk van rond 1800 aangetroffen en de muurresten die duiden op 18de-eeuwse bebouwing.⁹

Bilderdijkkade 50-56 en 456-458 (BIL)

Vanwege de mogelijke aanwezigheid van zaagmolens gold voor dit gebied een hoge archeologische verwachting. Een IVO, uitgevoerd door BMA in 2006, wees uit dat de overblijfselen verstoord waren en slechts in fragmentarische staat bewaard. De molen 'Vriendschap' lag verder naar het oosten dan verwacht, net buiten het plangebied, en molen 'Jonge Frederik' mogelijk meer naar het westen, op een plek waar door vervuiling niet opgegraven kon worden. De projectie van 19de-kaarten op de huidige topografie is door de opgravingsresultaten bijgesteld waardoor toekomstige archeologische verwachtingen nauwkeuriger kunnen worden vastgesteld.¹⁰

⁹ Gawronski 2006, 13

¹⁰ Gawronski 2007, 13

Tweede Kostverlorenkade 105-108 (TKK)

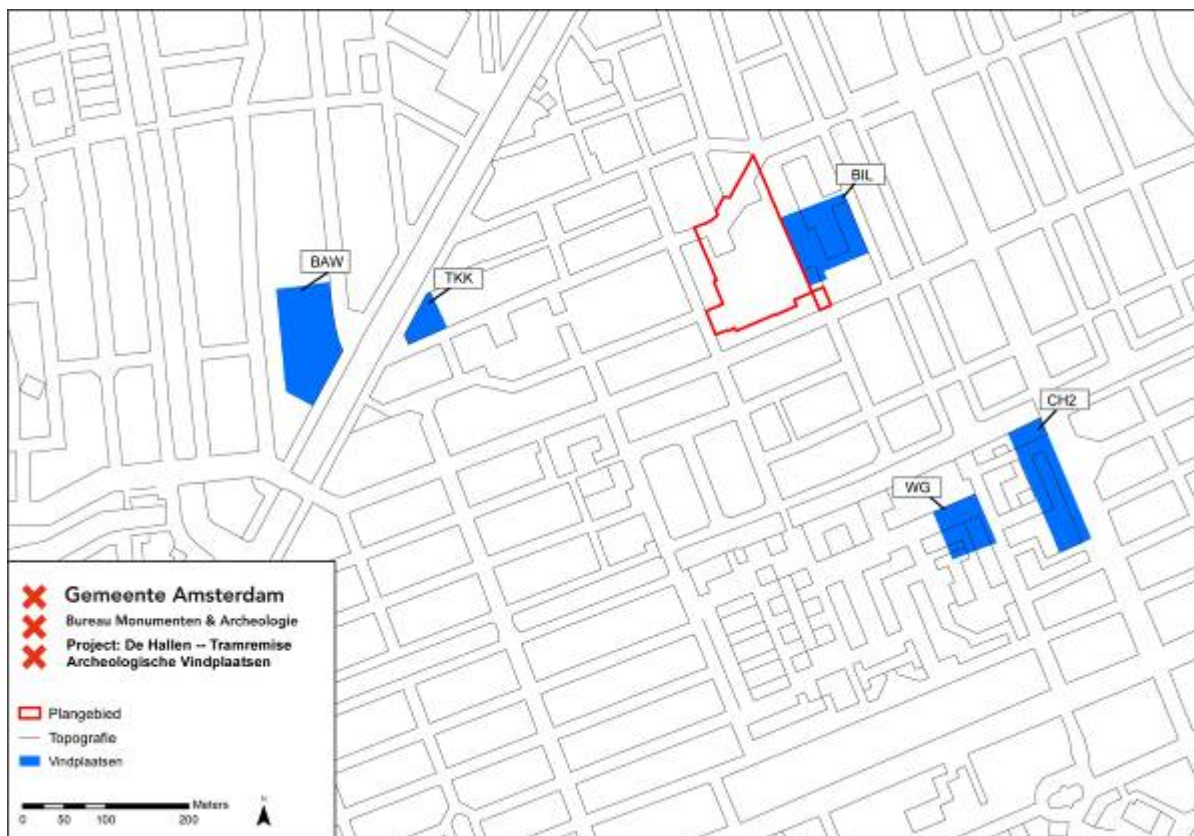
Het IVO dat hier in 2006 voorafgaand aan nieuwbouw werd uitgevoerd had tot doel de materiële resten van nijverheid aan de Kostverlorenvaart te documenteren. Het terrein bleek aan het eind van de 17de eeuw door ophogingen bouwrijp te zijn gemaakt. Het oudste bouwwerk waarvan nog resten aanwezig waren, was een houten schuur of werkplaats. Als fundering waren geen palen gebruikt zoals in de stad, maar ingegraven halve tonnen. Een dergelijke techniek behoorde blijkbaar tot de gangbare funderingsmethoden op het platteland rond Amsterdam in de periode 17de – 19de eeuw. Vermoedelijk hoorde het gebouw bij een kleine scheepswerf die op deze plek aan het water lag.¹¹

Wilhelmina Gasthuisterrein (WG)

Op deze plek aan de Constantijn Huygensstraat is een archeologisch onderzoek uitgevoerd, naar de mogelijke resten van het Pesthuis dat hier van 1630 tot 1931 stond. Het terrein was met een stevige kleilaag bouwrijp gemaakt. Rondom het Pesthuis lag een ringgracht die rond 1900 was volgestort met afval en bouwpuin. Van het gebouw zelf was door zeer grondige sloop slechts een deel van de fundering bewaard gebleven.¹²

Eerste Constantijn Huygensstraat (CH2)

Op basis van de resultaten van opgraving WG kon worden bepaald waar de sloot lag die de ringgracht rondom het Pesthuis van water voorzag. In 2005 werd deze sloot, inclusief een beschoeiing van grenen planke,n tijdens een waarneming bij een bouwkundige ontgraving gedocumenteerd. De gracht was opgevuld met klei, aardewerk en puin.¹³

6 Relevante archeologische vindplaatsen in de omgeving van het plangebied

¹¹ Gawronski 2007, 19

¹² Veerkamp 2000, 311-312

¹³ Gawronski 2006, 28

3.4.3 Bodemopbouw

De huidige maaiveldhoogte binnen het plangebied varieert van ca. 0,4 m ÷ NAP aan de westzijde tot ongeveer 1,1 m + NAP aan de zuidoostkant. Het oorspronkelijke polderpeil bevond zich in de Stads- of Godshuispolder op ca. 2 m ÷ NAP.¹⁴ Nu zal dit dieper liggen door verdrukking van de laag duinzand waarmee het terrein aan het einde van de 19de eeuw is opgehoogd. Uit de opgraving in 2006 aan de Bilderdijkkade (BIL) is gebleken dat dit pakket minstens 2 m dik is. Op basis van deze gegevens en de huidige maaiveldhoogte kan er vanuit worden gegaan dat eventuele archeologische sporen of vondsten op een diepte variërend van 2 tot 3 m onder het huidige maaiveld liggen.

3.5 Conclusie: verwachtingsmodel

Op basis van bovenstaande inventarisatie zijn binnen het plangebied De Hallen – Tramremise materiële overblijfselen te verwachten die samenhangen met middeleeuwse ontginningen en verkaveling, en het daarop volgende gebruik als veenweidegebied tot aan de verstedelijking van het gebied aan het eind van de 19de eeuw. Met betrekking tot deze geschiedenis zijn archeologische resten als ontginningssloten en losse vondsten te verwachten. Deze vertonen in de regel een wijde verspreiding en hebben een lage trefkans. De kans bestaat dat aan het eind van de 19de eeuw, tijdens het bouwrijp maken van het terrein, het oorspronkelijke polderpeil is vergraven.

---

¹⁴ Dienst der Publieke Werken 1967, 290-294

4 Archeologische verwachtingskaart

Op basis van de historisch-topografische inventarisatie (hoofdstuk 3) zijn binnen het plangebied De Hallen - Tramremise materiële overblijfselen te verwachten die samenhangen met ontginningen en gebruik als veenweidegebied. Dit leidt tot een verwachtingskaart van archeologische materiële neerslag voor het plangebied.

Archeologische verwachtingszone op basis van historisch-topografische informatie

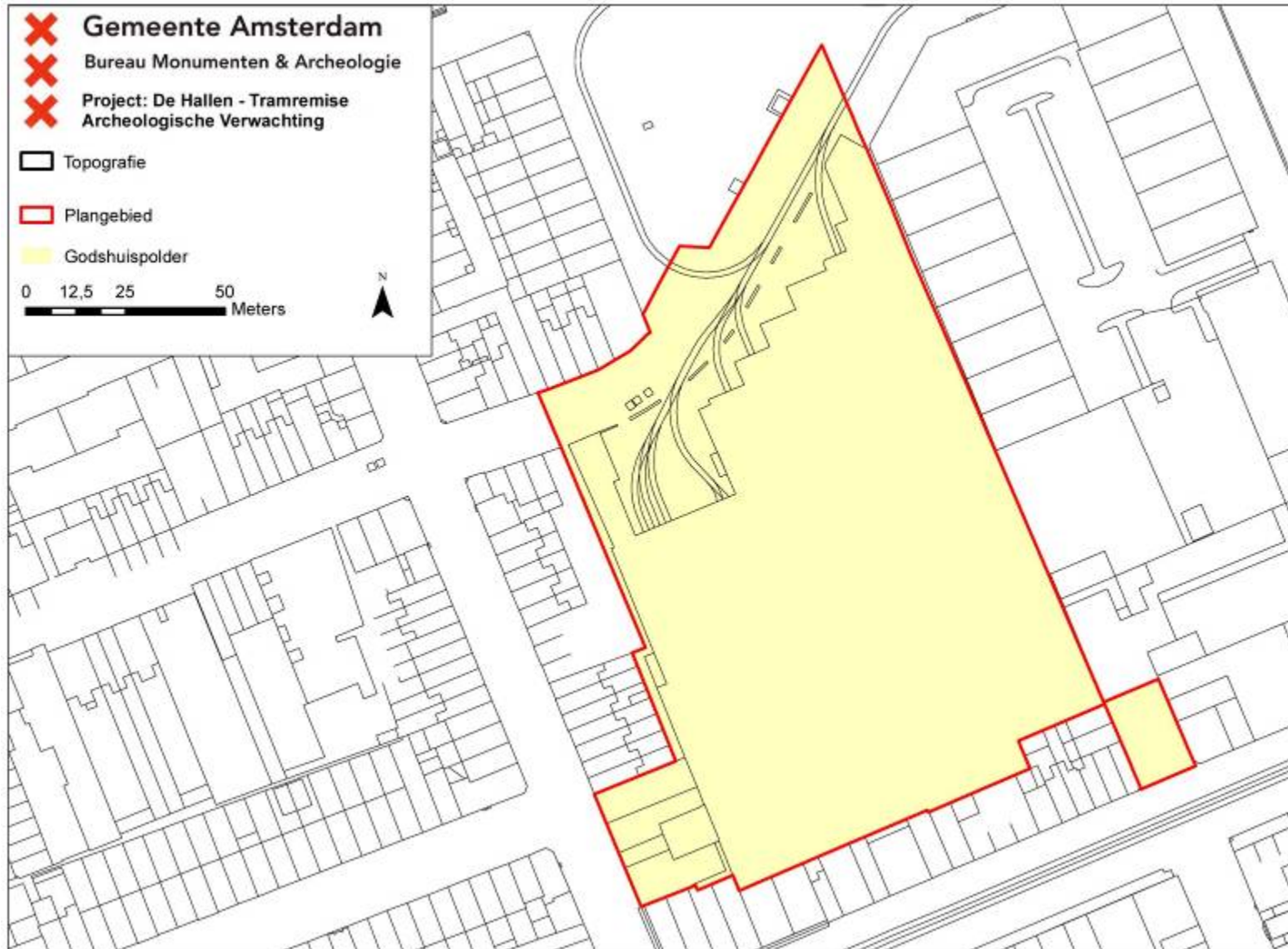
Het plangebied kent één verwachtingszone:

 Begrenzing plangebied

 Zone Godshuispolder

De archeologische verwachting: laag/geen

Betreft het gehele plangebied. Hier kunnen archeologische sporen voorkomen die verband houden met de ontginningen, het gebruik van het land als veenweidegebied en met nijverheid in de omgeving van het plangebied. Dergelijke overblijfselen hebben weinig tot geen samenhang en een wijde verspreiding. Bovendien zijn grote delen mogelijk verstoord door de bouw van de tramremise rond 1900. De archeologische verwachting is daarom negatief.

5 Archeologische beleidskaart

De archeologische beleidskaart is bedoeld als een ruimtelijk schema van de maatregelen die nodig zijn voor de zorg voor het archeologische erfgoed binnen bepaalde zones of locaties in het plangebied. De verwachting wordt gekoppeld aan de huidige toestand van het terrein en mogelijk opgetreden bodemverstoringen. Dit resulteert in een kaart met één beleidszone.

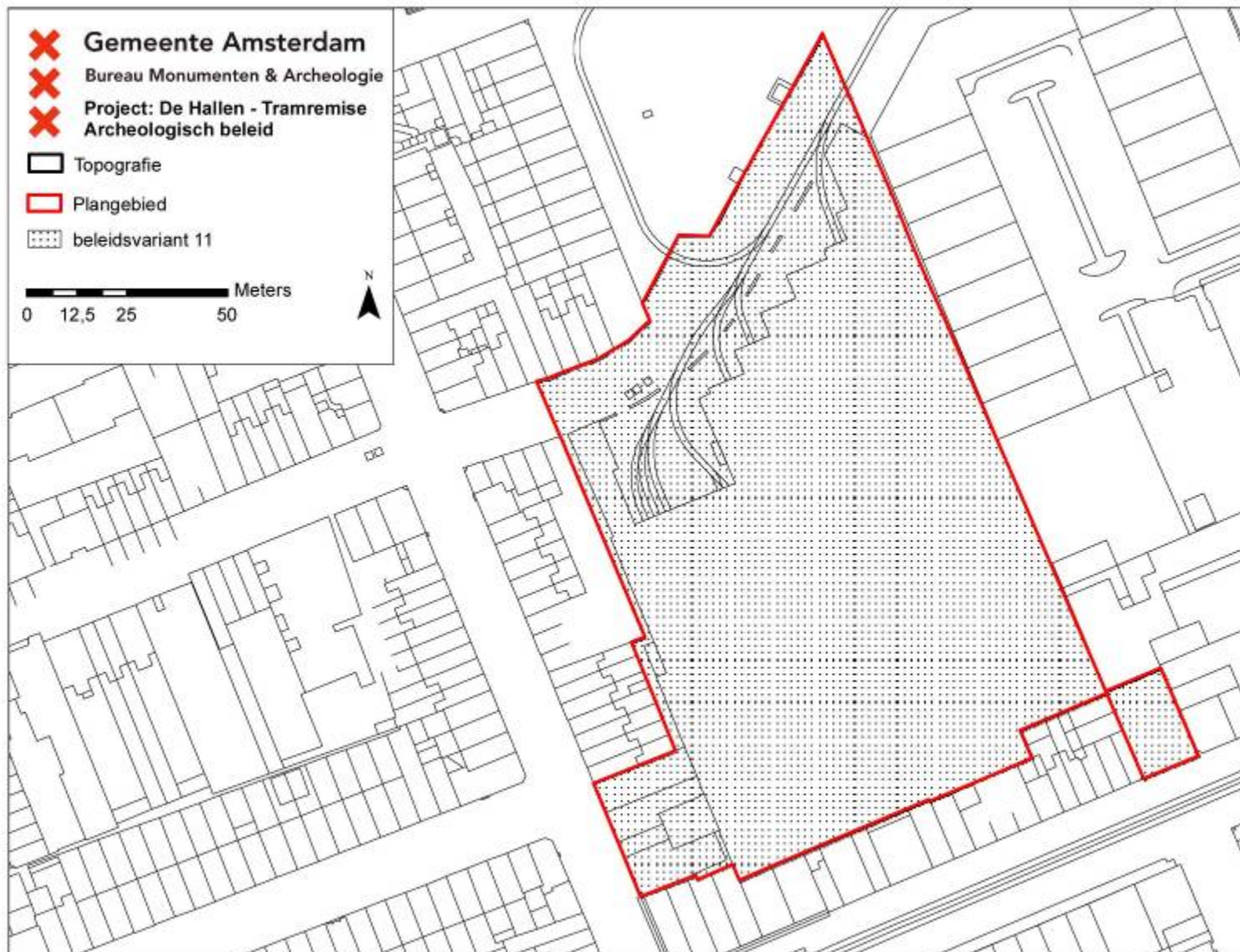
Archeologische Beleidszone op basis van de archeologische verwachtingszone

 Begrenzing plangebied.

 Beleidsvariant 11

Voor deze zone geldt een negatieve verwachting vanwege de lage verwachting in combinatie met mogelijke verstoring. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt daarom bij alle bodemingrepen.

Voor het gehele plangebied geldt dat ook in geval geen archeologisch veldonderzoek vereist is en er toch archeologische overblijfselen ouder dan vijftig jaar bij bouwwerkzaamheden aangetroffen worden, deze bij de gemeente aangemeld worden, zodat in overleg met de opdrachtgever maatregelen getroffen worden tot documentatie en berging van de vondsten.

Conclusie

Het voorliggende bureauonderzoek naar archeologische waarden is uitgevoerd voor het plangebied De Hallen - Tramremise. De mogelijkheid dat in de grond aanwezige archeologische waarden worden verstoord is afhankelijk van de archeologische verwachting gecombineerd met de huidige toestand van het terrein en mogelijk opgetreden bodemverstoringen.

Aan de hand van de archeologische verwachtingen (p. 16-17) is een beleidskaart (p. 18-19) opgesteld waarin één beleidszone wordt onderscheiden. Hiervoor (verwachtingszone Godshuispolder) geldt een uitzondering van archeologisch veldonderzoek bij elke bodemingreep.

Voor het gehele plangebied geldt de wettelijke meldingsplicht. Dit houdt in dat ook in geval geen archeologisch vervolgonderzoek is vereist en toch bodemvondsten ouder dan vijftig jaar worden aangetroffen dit aan Bureau Monumenten en Archeologie gemeld wordt zodat in overleg met de opdrachtgever maatregelen getroffen worden tot documentatie en berging van de vondsten.

Bronnen

Digitale bronnen

ARCHIS: Archeologisch Informatiesysteem: <http://www.archis.nl/archisii/html/index.html>

CHW: Cultuurhistorische Waardenkaart provincie Noord-Holland: <http://chw.noord-holland.nl>

SAA: Stadsarchief Amsterdam: <http://beeldbank.amsterdam.nl>

Literatuur

Bont, C. de, *homines manentes apud amestelledamme, een historische geografie van Amsterdam en omgeving in de middeleeuwen (800-1500)*. Wageningen 2004

Borger, G.J., 'Ontgonnen, bedijkt, bebouwd. De agrarische voorgeschiedenis van het stedelijk gebied', in: Heinemeijer, W.F. en Wagenaar, M.F., *Amsterdam in kaarten*.

Verandering van de stad in vier eeuwen cartografie. Ede/Antwerpen 1987

BMA, *Ruimte voor Geschiedenis. Beleidsnota Monumenten en Archeologie Amsterdam 2005-2010*. Amsterdam 2005

Dienst Publieke Werken, 'Het bouwrijpmaken van terreinen', *Ons Amsterdam* 19/10 (1967), 290-294

Gawronski, J., 'Baarsjesweg 199', *Holland. Archeologische Kroniek 2005*, Hilversum 2006, 13

Gawronski, J., 'Amsterdam Varia', *Holland, Archeologische Kroniek 2005*, Hilversum 2006, 27-28

Gawronski, J., 'Amsterdam: Bilderdijkkade', *Holland. Archeologische Kroniek 2006*, Hilversum 2007, 13

Gawronski, J., 'Amsterdam: Tweede Kostverlorenkade', *Holland. Archeologische Kroniek 2006*, Hilversum 2007, 19

Kruizinga, J., *Het XYZ van Amsterdam*. Amsterdam 2002, 191

Provincie Noord-Holland, *Leidraad Landschap en Cultuurhistorie Noord-Holland. Ontwikkelen met Ruimtelijke Kwaliteit*. Haarlem 2010

Nierop, L van., 'Gegevens over de nijverheid van Amsterdam bijeengelezen uit de advertenties in de Amsterdamsche Courant 1667-1794, deel II 1726-1794' In: *Amstelodamum*, jaarboek 28, 1931, 103

Schmall, H., 'De trekschuit naar Amsterdam. Twee eeuwen openbaar vervoer', in Heinemeijer, W.F. en Wagenaar, M.F. *Amsterdam in Kaarten. Verandering van de stad in vier eeuwen cartografie*. Ede/Antwerpen 1987, 68-71

Stol, T., *Wassend water, dalend land. Geschiedenis van Nederland en het water*. Utrecht/Antwerpen 1993

Veerkamp, J., 'Wilhelmina Gasthuisterrein', *Holland. Archeologische Kroniek 1999*. Hilversum, 2000, 311-312

Appendix I: Beleidsvarianten, stroomschema

Het archeologisch beleid wordt als maatwerk voor een bepaald plangebied in Amsterdam vastgesteld aan de hand van elf varianten, die een afweging bieden op basis van de aard van de verwachting in combinatie met de specifieke (oppervlakte/diepte) bodemingreep.

- 1: Gebieden met bekende archeologische waarden. Aangezien hier met zekerheid archeologische overblijfselen aanwezig zijn, is bij elke bodemingreep ongeachte het oppervlak of de diepte archeologisch onderzoek noodzakelijk.
- 2: Bebouwde gebieden met een hoge archeologische verwachting binnen het historische centrum van Amsterdam (tot en met de Vierde Uitleg: binnen de Singelgracht). Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 50 m² of minder dan 0,5 m onder maaiveld.
- 3: Gebieden met een hoge archeologische verwachting langs nog aanwezige historisch infrastructurele assen / in een historische woonkern buiten het historische centrum van Amsterdam. Deze gebieden zijn onbebouwd of de bebouwing dateert van vóór de 19de eeuw. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 100 m² of minder dan 0,5 m onder maaiveld.
- 4: Bebouwde gebieden met een hoge archeologische verwachting langs nog in het landschap zichtbare historisch infrastructurele assen / in historische woonkern buiten het historische centrum van Amsterdam. De bebouwing dateert uit het einde van de 19de eeuw. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 100 m² of ondieper dan de 19de en 20ste eeuwse ophogingen.
- 5: Bebouwde gebieden met een hoge archeologische verwachting langs voormalige (overbouwde of opgehoogde) historisch infrastructurele assen / in een historische woonkern buiten het historische centrum van Amsterdam. De bebouwing of ophoging dateert uit de 20ste eeuw. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 500 m² of ondieper dan de 20ste eeuwse ophogingen.
- 6: Onbebouwde gebieden met een lage archeologische verwachting in de landelijke periferie van Amsterdam. Hier liggen archeologische vondsten dicht aan het oppervlak, zodat relevante archeologische lagen kunnen zijn opgenomen in de bouwvoor. De bouwvoor heeft gemiddeld een diepte van 0,3 – 0,5 m waaronder een eerste sporenvak zichtbaar wordt. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 10.000 m² of minder dan 0,5 m onder maaiveld.
- 7: Bebouwde gebieden met een lage archeologische verwachting binnen het historische centrum van Amsterdam (tot en met de Vierde Uitleg: binnen de Singelgracht). De bebouwing dateert uit het einde van de 19de en de 20ste eeuw. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 10.000 m² of ondieper dan de 19de en 20ste eeuwse ophogingen.
- 8: Terreinen met een hoge archeologische verwachting die als vaarweg in gebruik zijn binnen het historische centrum van Amsterdam (tot en met de Vierde Uitleg: binnen de Singelgracht). Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij ingrepen in de waterbodem kleiner dan 500 m².
- 9: Gebieden met een lage archeologische verwachting die als vaarweg in gebruik zijn of waren binnen en buiten het historische centrum van Amsterdam. Uitzondering van

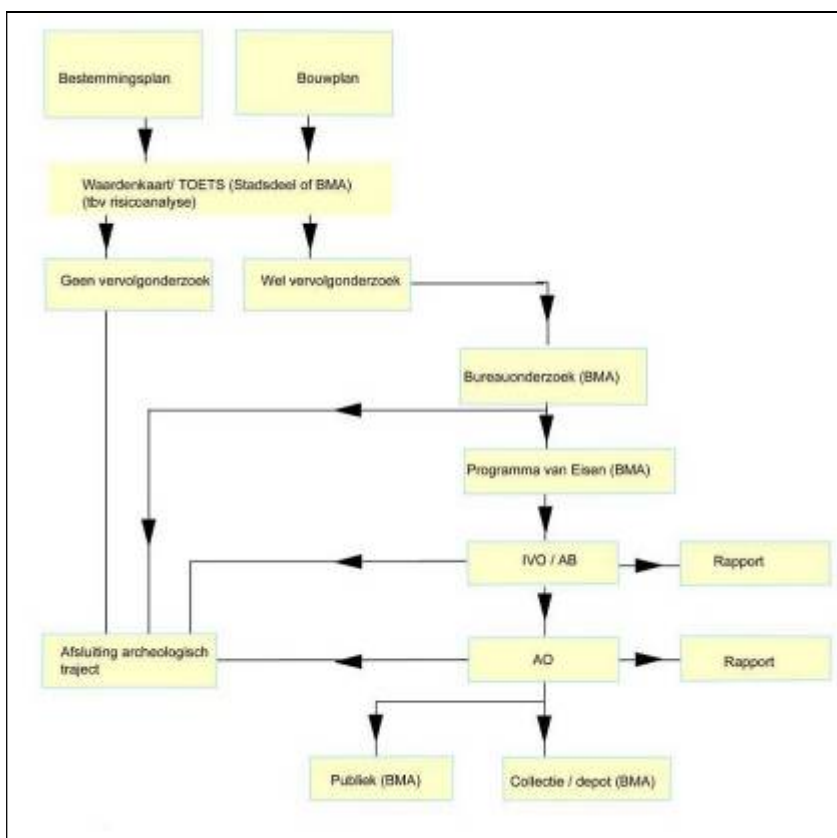
archeologisch veldonderzoek geldt bij ingrepen in de (voormalige) waterbodem binnen het historisch centrum kleiner dan 2.500 m² en buiten het historisch centrum kleiner dan 10.000 m².

- 10: Gebieden met een lage archeologische verwachting die onder water liggen, of die onder water gelegen hebben en ingepolderd zijn of opgespoten zijn. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij ingrepen kleiner dan 10.000 m² of in de oorspronkelijke waterbodem of in het oorspronkelijke maaiveld.

- 11: Gebieden zonder archeologische overblijfselen omdat hier al archeologisch onderzoek of grootschalig grondverzet heeft plaatsgevonden voor bijv. zware funderingen, kelders, tunnels e.d. en gebieden in de voormalige landelijke periferie van Amsterdam buiten de Singelgracht met een lage archeologische verwachting die bovendien opgehoogd, onderheid en bebouwd zijn aan het einde van de 19de en in de 20ste eeuw. Hier geldt een vrijstelling van archeologisch onderzoek.

Gebieden waar al archeologisch onderzoek heeft plaatsgevonden zijn wel indirect van belang voor archeologische planning omdat ze aanwijzingen geven voor de eventuele aanwezigheid van archeologische resten in omliggende gebieden.

Voor de beleidsvarianten, 4, 5 en 7 tot en met 10 geldt dat het dieptecriterium op de uiteindelijke beleidskaart nader wordt gespecificeerd.

Stroomschema archeologie BMA

Colofon

Archeologisch Bureauonderzoek 11-100

Voor akkoord controle proces en waardestelling:

Hoofd afdeling Archeologie BMA
Prof. dr. J.H.G. Gawronski

Datum: 22-12-2011
Status: definitief
Redactie: prof. dr. J.H.G. Gawronski
Tekst: drs. J. van den Dijssel
Cartografie: drs. L. de Leeuw, drs. J. van den Dijssel

© Bureau Monumenten & Archeologie, Gemeente Amsterdam, 2011
Postbus 10718, 1001 ES Amsterdam, 020-2514900

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op enigerlei andere wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van BMA. BMA aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.